

RETOUR WILDE ZWANEN. EEN VERSLAG VAN DE VROUWENCONFERENTIE IN CHINA

IRENE VAN STAVEREN*

Waar begin je een verslag over de vierde generatie van vrouwenconferenties? Eigenlijk in Mexico, twintig jaar geleden, maar daar was ik niet bij. Ik beperk mijn verhaal tot de laatste generatie wilde zwanen die in China bijeenkwam. 30.000 vrouwen op het Forum in Huairou en 17.000 vrouwen op de officiële conferentie in Beijing. Namens het Vrouwenberaad Ontwikkelingssamenwerking maakte ik deel uit van de Nederlandse delegatie en heb ik me vooral bezig gehouden met de lobby gericht op het Platform for Action, het document van de Vrouwenconferentie.

Er bestonden voorafgaand aan de conferentie veel reserves ten aanzien van het gastland, dat door Jung Chang, de auteur van 'Wilde Zwanen', beschreven is als '*... een samenleving die nog steeds verwacht dat vrouwen zich kuis gedragen, hun oogleden neerslaan in reactie op het staren van mannen en hun glimlach beperken tot een flauwe kromming van hun lippen, zonder hun tanden te laten zien.*' Het wantrouwen bleek terecht. Zo werd korte tijd voor aanvang van de conferentie het Forum verplaatst naar een lokatie zestig kilometer buiten de stad. Ook werden diverse deelnemers, vooral Tibetaanse vrouwen, lastig gevallen door Chinese veiligheidsagenten. Anderen vonden geen bescherming bij de Chinese autoriteiten als ze door mensen uit hun land van herkomst werden bedreigd, zoals Iraanse vluchtelingenvrouwen overkwam. Daarnaast waren er problemen rond visa, en de toegang tot het land voor HIV-positieve vrouwen.

Met het eerst genoemde probleem viel in de praktijk goed te leven, zowel voor degenen die in Beijing logeerden, zoals ik, als voor degenen die in Huairou, nabij het Forum gehuisvest waren. Het vervoer tussen de Chinese hoofdstad en het vakantiedorp was goed, afgezien van soms hoog oplopende wachttijden bij bussen en taxi's. Huairou bleek een vriendelijk ogend dorp te zijn, rustig gelegen in een groene omgeving, niet ver van de muur. Het moest alleen niet gaan regenen, maar daar hadden de Chinezen onmiddellijk een oplossing voor. Zodra de eerste druppels vielen, kwamen overal parapluverkopers en laarzenhandelaars vandaan. De Nederlandse afvaardiging politievrouwen zou deze plaats daarom van harte aanbevelen bij hun chefs, die kort na de vrouwenconferentie voor een overleg naar China zouden gaan.

* Irene van Staveren is econoom en werkzaam als onderzoeker bij Oikos.

Het probleem van de intimidatie van bepaalde groepen vrouwen deed zich inderdaad voor en was bedreigend voor de betrokken vrouwen. Op een gegeven moment kwam het zover, dat de Australische ambassadeur Tibetaanse vrouwen letterlijk in bescherming moest nemen tegen de Chinese autoriteiten. Het probleem van de visa heb ik zelf aan den lijve ondervonden: ik mocht het land niet in omdat er een foutje was gemaakt door de Chinese ambassade in Den Haag bij de afgifte van mijn visum. Dankzij het feit dat ik een dienstpaspoort had gekregen duurde het maar anderhalf uur voordat ik door de douane mocht. Ik wil nu niet langer stil staan bij de moeilijkheden rondom de conferentie, want toen de journalisten in de Nederlandse media een week lang dit soort verhalen hielden, werden we het goed zat. Het beeld in kranten, op radio en tv werd eenzijdig. Net zomin als de bevolkingsconferentie in Cairo een abortusconferentie was, was dit een modder-en-intimidatie conferentie. Gelukkig verschoof in de tweede week de aandacht in de media naar de inhoud van de conferentie.

Achteraf kan de conferentie een – haast onverwacht – succes worden genoemd. Het Platform for Action, het onderhandelde document, werd sterker dan we sinds de laatste voorbereidende besprekingen (PrepCom) in New York durfden te hopen. Het document is concreter dan de Forward Looking Strategies die in Nairobi werden opgesteld. Beijing betekende een stap vooruit ten opzichte van de bevolkingsconferentie die een jaar geleden in Cairo gehouden werd, zowel wat betreft de onderschikking van culturele en religieuze tradities aan mensenrechten van vrouwen als wat betreft de erkenning van seksuele rechten. Dit laatste gaf degenen van ons die ook in Cairo waren, het gevoel dat we in China mochten oogsten wat we in het Cairo-proces hadden gezaaid. Daar werden alleen de reproductieve rechten van vrouwen erkend, maar niet de seksuele rechten. Blijkbaar was het eerst nodig om überhaupt over seksualiteit te spreken op mondiaal niveau, met ministers, regeringsleiders, staatshoofden en gedelegeerden, voordat het zover kon komen dat hierover een tekst geaccepteerd werd in een VN-document.

De grote fysieke afstand tussen de onderhandelingen over het Platform for Action en het Forum waar de internationale vrouwenbeweging ervaringen, ideeën en inzichten uitwisselde in een grote verscheidenheid aan vormen, was tekenend voor de inhoudelijke afstand tussen beide bijeenkomsten. Het inhoudelijke verschil betrof niet de onderwerpen die aan bod kwamen, maar de wijze waarop deze besproken werden en de visies op de aard van de besproken problemen en de gewenste oplossingsrichtingen. In Huairou was een veel grotere diversiteit aan vrouwen en vrouwenorganisaties aanwezig dan in Beijing, hieronder bevonden zich veel vrouwen van basisorganisaties. Hoewel een VN-forum natuurlijk niet de pretentie mag wekken een forum van 'grassroots' vrouwen te zijn: daarvoor is deelname te veel een kwestie van geld en contacten, daar moeten we geen doekjes om winden. Ik heb slechts aan twee workshops mee kunnen doen, maar heb wel de inspirerende sfeer op het Forum kunnen proeven. In het Platform for Action werden in hoofdstuk vier een twaalftal onderwerpen

behandeld: armoede, onderwijs, gezondheid, geweld, conflicten, economische participatie, politieke participatie, instituties, mensenrechten, media, duurzame ontwikkeling en meisjes. Onder de vijf NGO-vertegenwoordigers van de Nederlandse delegatie waren vooraf de thema's verdeeld. Mijn thema's waren 'economie', 'duurzame ontwikkeling' en 'de positie van meisjes'. In het vervolg van dit artikel zal ik alleen op deze thema's nader ingaan, waarbij ik met het laatst genoemde onderwerp zal beginnen.

Meisjes

De sectie 'girl child' is pas laat, dat wil zeggen bij de laatste PrepCom in New York, aan het ontwerp-document toegevoegd. Desondanks werd het in Beijing als een volwaardig onderdeel behandeld en is het gelukt om een paragraaf (274d) over gelijk erfrecht voor meisjes in de tekst te krijgen, hoewel de formulering ervan niet bijster sterk is. Ook andere secties van het document spreken regelmatig over 'vrouwen en meisjes', waar dat relevant is, bijvoorbeeld met betrekking tot onderwijs. Jammer is dat dat niet is gebeurd in de beroemd geworden paragraaf 97 over seksuele rechten, waarin alleen over vrouwen en mannen gesproken wordt. Ook in Cairo bleken sommige delegaties er moeite mee te hebben te erkennen dat niet alle jongeren wachten met seksuele activiteiten tot zij meerderjarig zijn. Zo bekeken, is het al een vooruitgang dat in Beijing de gevaren van HIV/AIDS ook voor meisjes werden gesignaleerd (paragraaf 99). Een ander winstpunt op dit terrein is dat het aantal paragrafen over het primaat van de ouderlijke rechten waar het de positie van jongeren betreft, is gereduceerd van tweeëntwintig paragrafen over 'parental rights' tot twee, en zes maal een verwijzing naar deze paragrafen. Op de laatste dag van de conferentie hield de Noorse premier Gro Harlem Brundtland een toespraak, waarin zij zei:

'Elke seconde worden er een jongensbaby en een meisjesbaby geboren in deze wereld van diversiteit en ongelijkheid. Ze verdienen allen liefde en zorg, een toekomst en kansen. Er is niets dat zo intens, zo onvoorwaardelijk vertrouwenwekkend is als de blik in de ogen van een pasgeboren baby. Vanuit dat voorrecht moeten we vertrekken, en onszelf de blik in die ogen waardig maken.'

Duurzame ontwikkeling

Het onderwerp duurzame ontwikkeling was grotendeels al afgehandeld in New York. Er bleven dus weinig haakjes om teksten over om weg te werken, hetzij door de tekst te accepteren, hetzij door hem te wijzigen of te laten vervallen. Het commentaar van de 'Environmental Caucus', de milieu-lobbygroep in Beijing, na afloop was niet zo positief:

'Deze conferentie zou over de versterking van vrouwenrechten gaan, maar zij is daarbij vergeten dat een goed en gezond milieu cruciaal is om van deze rechten te kunnen genieten. Zonder de basis van een aarde die voldoende vruchtbare grond, schoon drinkwater en een divers eco-systeem levert, is het welzijn en het overleven van toekomstige generaties onzeker. (...) Ondanks deze belangrijke tekortko-

mingen is de milieu-sectie sterk verbeterd sinds de Nairobi Forward Looking Strategies uit 1985.'

De teksten over duurzame ontwikkeling laten duidelijk een onopgeloste tegenstelling tussen economische ontwikkeling en milieubelangen zien. Dat heeft niet alleen te maken met het feit dat deze sectie blijft steken in een zwakke weergave van Agenda 21, die in 1992 in Rio de Janeiro overeengekomen is, maar vooral met het gebrek aan een coherente visie op economische ontwikkeling.

Economie

Economie had zijn plaats in twee secties, die over armoede en die over economische participatie. Daarnaast bleken opvattingen over economie en economische ontwikkeling ook invloed uit te oefenen op andere onderwerpen, waaronder niet in de laatste plaats milieu, zoals hierboven al gesteld werd. De armoede sectie begint terecht met de constatering dat er in de jaren tachtig een feminisering van de armoede is opgetreden die in de jaren negentig ook in de landen in transitie (het voormalige Oostblok) is ontstaan (paragrafen 49 en 50). Aan deze constatering wordt echter geen enkele analyse gekoppeld, noch wordt verwezen naar de talloze onderzoeken door gender-specialisten, ontwikkelingsdeskundigen en feministisch economen, die dit fenomeen nader bestudeerd hebben met name in relatie tot marktliberalisering. Paragraaf zestig suggereert vaag dat er iets aan het macro-economische beleid zou moeten veranderen, ten behoeve van een betere economische positie van vrouwen. Deze formulering laat zien dat men in Beijing de klok in Huairou wel heeft horen luiden, maar geen idee heeft waar de klepel zich bevindt. Hetzelfde geldt voor de volgende paragraaf, waarin wordt erkend dat Structurele Aanpassingsprogramma's (SAP's) negatieve effecten voor vrouwen kunnen hebben, maar waarin niet aangegeven wordt hoe SAP's eruit moeten zien om deze effecten in de toekomst te vermijden.¹ En, belangrijker nog, hoe SAP's een positieve bijdrage kunnen leveren aan de welvaart van mannen, vrouwen en kinderen; daar zijn ze zelfs in voorbeeld-SAP-land Ghana na tien jaar nog steeds niet in geslaagd (NRC, 3-10-95). Dat in Beijing de schuldentekst (paragraaf 61c) van de Sociale Top in Kopenhagen werd herhaald mag, gezien het gebrek aan belangstelling onder delegaties hiervoor, bijzonder genoemd worden. Het heeft nog heel wat lobby-werk gekost om deze tekst erin te krijgen, waarin ook gerefereerd wordt aan het probleem van de multilaterale schulden.

De sectie over economische participatie van vrouwen was iets concreter in haar aanbevelingen dan de armoede paragrafen. Belangrijk waren de erkenning van de economische bijdrage van migrantenvrouwen voor zowel het land van herkomst als het ontvangende land (paragraaf 156), en de erkenning van de welvaartsbijdragen van onbetaalde arbeid (o.a. paragrafen 158, 167 en 209). Deze paragrafen hebben heel wat voeten in de aarde gehad, omdat de Europese Unie dwars lag. De andere rijke landen, zoals de Verenigde Staten, Canada, Japan en Australië, waren voorstanders van de betreffende paragrafen en de G-77 was bij de laatste PrepCom overtuigd geraakt van het belang van deze tek-

sten. In de EU waren het Zweden, Denemarken en Nederland die bezwaren aantekenden tegen het meten en waarderen van onbetaalde arbeid. De oorzaak daarvan bleek vooral onduidelijkheid en onbegrip te zijn. Sommige gedelegeerden dachten, dat het accepteren van de teksten hierover (huis-)vrouwen aanleiding zou geven een loon te vragen voor hun onbetaalde arbeidsinspanningen. Statistiek en beleid werden in die visie volledig door elkaar gehaald. Het gaat er namelijk om, dat de onbetaalde arbeid, welke in meerderheid door vrouwen wordt verricht, zichtbaar gemaakt wordt. Dat men erkent, dat deze economische waarde heeft, en dat deze waarde vergeleken kan worden met de waarde die we toekennen aan betaalde arbeid via het BNP. Dat laatste zou door middel van een satelliet-rekening naast de Nationale Rekeningen vorm kunnen krijgen. Sinds de laatste aanpassing in het Systeem van Nationale Rekeningen in de VN (UNSNA), is een aantal landen bezig met het opzetten van zulke satelliet-rekeningen; niet alleen voor onbetaalde arbeid, maar ook voor het milieu. Het laatste Human Development Report van de UNDP (United Nations Development Program) heeft berekend, dat de omvang van de onbetaalde arbeid van vrouwen wereldwijd zo'n 11 triljoen dollar bedraagt. Dat is niet niks, in vergelijking met het mondiale BNP van 23 triljoen dollar. De tekst over onbetaalde arbeid is uiteindelijk toch in het document gekomen, mede dankzij het inzetten van IAFFE (International Association For Feminist Economics) en IAFFE-contacten. Zo heeft het Italiaanse delegatielid en IAFFE-lid Antonella Picchio in een informeel overleg de EU-landen een college gegeven over het belang en de bedoeling van het meten en waarderen van onbetaalde arbeid in satelliet-rekeningen van het BNP. Daarnaast is het mij gelukt om bij het Canadese voorzitterschap van het informele overleg gedaan te krijgen dat de directeur van het laatste *Human Development Report*, Sakiko Fukuda-Parr, namens een VN-organisatie het overleg mocht bijwonen als extern deskundige.

Een andere kleine stap voorwaarts op de internationale conferentieweg is de toevoeging van een gender-gelijkwaardige invulling van het 20/20-concept; dit in Kopenhagen was overeengekomen. Op de Sociale Top waren de deelnemende landen overeengekomen, dat donorlanden 20% van hun hulp aan sociale uitgaven zouden besteden en dat de ontvangende landen 20% van hun overheidsbudget aan sociale uitgaven zouden besteden, overigens geheel op vrijwillige basis. Een opmerkelijk concrete paragraaf in de sectie over economische participatie in het Platform for Action was 173, die meer kleinschalige kredietverlening aan vrouwen bepleitte, conform het model van de Bengaalse Grameen Bank.

Ondanks enkele goede paragrafen in de beide economie-secties van het Platform for Action is het economische gehalte van het document uiterst zwak. De huidige inrichting van de economie, en de trend naar meer markt, liberalisering, globalisering en privatisering van de economie, werden niet ter discussie gesteld. Net als tijdens de Sociale Top werden wel problemen besproken welke samenhangen met die economie, zonder de economie zelf daarop aan te

spreken. In Kopenhagen werd twee weken gesproken over armoede, werkloosheid en uitsluiting, zonder aanwezigheid van ministers van economische zaken en financiën: de problemen werden alleen als sociale fenomenen gezien, los van de economie. Hetzelfde gebeurde in Beijing met de economische positie van vrouwen: wat besproken werd, was de participatie van vrouwen aan de huidige economie, geen veranderingen in de economie vanuit een gender-perspectief. Dat lokte van de lobbygroepen in Beijing teleurgestelde reacties uit. WIDE (Women In Development Europe) stelde, bij monde van Helen O'Connell:

'Wij zijn blij dat de tekst van het document de gelijkheid van vrouwen bevordert, maar we zijn bezorgd dat de structurele oorzaken van de armoede van vrouwen niet besproken zijn. (...) Ongelimeerde handelsliberalisatie, privatisering van diensten, ongereguleerde stroom van particulier kapitaal en in het Noorden ontworpen economische aanpassingsprogramma's hebben tezamen geresulteerd in een toename van de armoede onder vrouwen. De uitbanning van armoede zal niet mogelijk zijn zolang de internationale gemeenschap deze fundamentele onrechtvaardigheden in het macroeconomische beleid niet aanpakt.'

De 'Economic Justice Caucus' schreef in een persbericht:

'Economisch beleid zoals hoge rentestanden, handelsliberalisering, devaluatie, en de volledige stopzetting van subsidies op inputs hebben voedselproductie en lokale verwerking ondermijnd. Bijvoorbeeld in Senegal, waar vrouwen aangemoedigd werden om te investeren in de tomatenteelt voor de verkoop aan een lokaal verwerkend bedrijf. Massieve devaluatie van de CFA, in combinatie met gestegen inputprijzen en de plotselinge import van goedkope tomatenpuree uit Italië, verdroogde de markt voor lokaal geproduceerde tomaten, waardoor de vrouwen slechter af waren dan voorheen.'

Het is te hopen dat de tekst van paragraaf 177 e voor toekomstige conferenties de weg effent voor een gender-bewuste bespreking van onze wereldwijde economische orde, daar deze paragraaf zich uit spreekt over het bevorderen van vrouwenstudies, óók in de economie.

Het Forum

In Beijing werd nog geen recht gedaan aan de paragraaf over feministische economie-beoefening, met uitzondering van de voortreffelijke 'lecture' van Antonella Picchio. INSTRAW (UN Institute for Training and Research for the Advancement of Women) had een panel georganiseerd over economische en politieke empowerment van vrouwen. Daarin werd onder andere het boek 'Credit for Women' gepresenteerd, waarin succesvolle voorbeelden van kleinschalige kredietverlening aan vrouwen, zoals door de Grameen Bank, worden gepresenteerd. Verschillende papers die door het panel werden gepresenteerd benadrukten de onderlinge samenhang van politieke en economische participatie van vrouwen.²

IAFFE³ had in Huairou een zevental panels georganiseerd onder andere over visies op sociaal beleid vanuit feministisch-economisch perspectief, de relatie tussen markt en staat, een gender-perspectief op structurele aanpassing,

gender-gelijkheid en economische hervormingen in het voormalige Oostblok, de relatie tussen eigendomsrechten en empowerment en economische alfabetisering. Ik kan hier niet nader ingaan op de inhoud van deze panels, daar ik slechts aan één bijeenkomst heb deelgenomen. Ik wil echter wel de aandacht vestigen op het bestaan van feministisch economen, hun snel groeiende netwerk, en de gestaag toenemende omvang van hun gender-bewust economisch onderzoek. Het is namelijk niet terecht om alle economen over één kam te scheren en hen allen tot kortzichtige rekenaars te veroordelen, zoals Paul Hoebink dat in juni in dit tijdschrift leek te doen. Juist vanuit de feministische economie-beoefening wordt niet alleen scherpe kritiek geleverd op het vrijhandels-paradigma dat sinds de teloorgang van het Keynesianisme in de jaren zeventig claimt dat het marktleider is op de markt voor economische theorieën, maar worden alternatieve wegen onderzocht voor economische ontwikkeling, in de richting van een humane, duurzame economie. Daarbij gaan ze discussies met instituten als de Wereldbank niet uit de weg. Op de jaarlijkse zomerconferentie, die in 1995 in Tours plaats vond, werd met een Wereldbank-medewerker en auteur van het rapport over gender-gelijkheid (Wereldbank, 1995), een stevige discussie gehouden over de vraag of gender-ongelijkheid en andere sociale onrechtvaardigheden in de economie nu een uiting zijn van wat markeconomen 'market-failure' noemen, of dat het eerder een kwestie is van de 'failure of markets'. Oftewel, zijn armoede, sociale uitsluiting en gender-biases in de economie een gevolg van onvoldoende marktwerking of juist van het onvermogen van markten om deze problemen op te lossen? Op het niveau van de macro-economie hebben feministische ontwikkelingseconomen op een drietal punten de analyse vanuit een gender-perspectief verbreed.⁴ Het gaat achtereenvolgens om een gender-gedisaggregeerde methode, waarin gender-biases in instituties naar voren komen; ten tweede worden gender-variabelen op macro niveau onderscheiden, dat wil zeggen, per variabelen wordt een onderscheid gemaakt naar mannen en vrouwen; ten derde betreft het een twee sectoren methode, waarin een reproductieve sector wordt toegevoegd aan de traditionele macroeconomische variabelen. De markt wordt in zulke analyses in haar context beschouwd, waarbij niet alleen gekeken wordt naar haar mogelijkheden voor mannen en vrouwen in de economie, maar ook naar haar beperkingen. Kortom, waar het in Huairou expliciet of impliciet overging in workshops over economie, en waar het op een officiële VN-conferentie hoog tijd voor wordt, is de vraag naar de waarde van de markt. Deze vraag is te belangrijk om nog langer toegedekt te worden door de ondemocratische jaarlijkse 'Economische Top' van de G-7 landen.

★ Noten

1. Dezelfde kritiek geldt ook de belangrijkste initiatoren van SAP's, de Wereldbank en het IMF. Zie hiervoor onder andere het artikel van Lois Woestman (1995) in dit tijdschrift.
2. Mijn bijdrage was gebaseerd op het rapport 'The Gendered Economy' voor het Vrouwenberaad Ontwikkelingssamenwerking. Voor de Nederlandse uitgave daarvan en de educatieve publicatie zie van Staveren (1995c; 1995d).
3. In Nederland is inmiddels ook een feministisch economisch netwerk, FENN, opgericht. Informatie daarover is te verkrijgen bij de auteur.
4. Zie bijvoorbeeld het november-nummer van World Development, dat een aantal artikelen hieraan wijdt. Zie ook van Staveren (1995b).

☆ Literatuur

- Hoebink, Paul, Herijking achterstevoren: de jacht op fantomen in het Nederlandse ontwikkelingsbeleid, in: *Derde Wereld*, nr. 4, juni 1995.
- INSTRAW & ICRW, *Credit for women. Why is it so important?* Santo Domingo, INSTRAW, 1995.
- Jung Chang, *Wild Swans. Three daughters of China*. Londen, HarperCollins, 1992.
- NRC Handelsblad, 3-10-1995.
- Staveren, Irene van, *The Gendered Economy*. Oegstgeest, Vrouwenberaad Ontwikkelingssamenwerking, 1995a.
- Staveren, Irene van, *Gender and macro economic development. Reader*. Utrecht/Manchester: Oikos/University of Manchester, 1995b.
- Staveren, Irene van, *Economie: vrouwelijk; staathuishoudkunde. Econoom: mannelijk; staathuishoudkunde*. Utrecht: Oikos, 1995c.
- Staveren, Irene van, *Econom(an)ie. Een inleiding in de economie vanuit gender-perspectief*. Utrecht, Oikos, 1995d.
- UNDP, *Human Development Report 1995*. Londen, Oxford University Press, 1995.
- Wereldbank, *Advancing Gender Equality. From Concept to Action*. Washington D.C., World Bank, 1995.
- Woestman, Lois, Seksistische SAP's, in: *Derde Wereld*, nr. 1, juli 1995.